

ji zhodnotil v novou koncepci lidského života, český umělec – maje čistotu a vůli ke svobodě svého díla za svou páteř – pomůže ze všech svých sil budoucnosti, blízké budoucnosti, k pevné a jistotné formulaci jejího charakteru, sociálního i kulturního. Takový dá závěr strašlivým rokům svého utrpení, kdy jsme viděli plakat i muže. „Z těch mužných slz líce stárlo a mládly oči.“ Ať, zbystrěné utrpením, dohlédnou se dob – a tím bude odkaz našich mrtvých druhů definitivně splněn – kdy svobodná česká vlast, obrozená v socialismu, promění se v kruhu závidějících národů v dílnu nového, příštího lidství a kdy každá vznešená myšlenka, protože vznešená, bude pokládána za myšlenku českou!

(1945)

ÚVAHA PRVNÍ CHVÍLE

Miloš Dvořák

Nikdy jsme tolik nepocítili slabost a bezmeznost lidského slova jako nad tragédií této války. Je těžké žádati od kteréhokoliv umělce, aby vyslovil strašlivá tragická dějství této poslední války v jejich úhrnu. Nedovedeme si prostě představit člověka, jehož duch by byl schopen uvidět a pojmout všechna tato dějství v jediném souhrnném pohledu, který by zároveň určoval jejich pravé místo a význam, třebaže všechna naše přání se upínají k tomu, aby se takový člověk zrodil. Těžko však si představit i to, že by někdo dovedl vdechnouti do svého díla ten stupeň napětí a vypětí, v němž se toto dění odehrávalo. Máme pocit, že není na světě člověka, jehož organismus by byl schopen takové napětí unést.

Utrpení doby, kterou jsme prošli, se v jedné věci podstatně lišilo od tragédií a utrpení dob dřívějších. Tragédie dřívějších věků měly totiž svá jeviště a svá hlediště, která poskytovala všem svým oběťm netušené možnosti heroismu. Bylo to utrpení, které bylo neskonale více viděno a slyšeno i slyšáno, utrpení, které znělo novým slovem života, jež se z něho rodilo. Plameny svatozáře mohly přeskakovati z hlav křesťanů, vydávaných v arénách římských cirků napospas dravé zvěři, přímo na čela přihlížejících. V dnešní době byla naopak veškerá pomyslitelná péče věnovaná tomu, aby utrpení jejich obětí bylo dokonale němé a hluché, aby zaniklo

bez jakékoliv ozvěny v neprodyšných komorách a černých šachtách země. Bylo to v pravém slova smyslu hromadné dušení lidí, hromadné dušení heroismu, hromadné dušení všeho, co by mohlo a mělo vyrůst z utrpení pobíjených obětí. Dálo se to v takových masách, aby každý jednotlivec v tom musel bez ozvuku zaniknout. Země, na niž došlapují naše nohy, byla jedinou šachtou nezměrné bídy a hromadného utrpení, docela po továrnicku zařízenou jatkou národů. V průvanu této ničivé zloby se kmitalo po několik let světýlko našeho národního života. Byl to triumf rozlícené bestie, která se snažila vší svou zuřivou silou a mocí vyhladit všechny stopy po jakékoli svobodě člověka. Dýchal-li při tom náš národ, tedy jenom tak, aby jeho dech nebylo slyšet, aby jej nebylo vůbec znát, neboť každá známka vlastního dýchání, to jest vlastního samostatného života, rozběšňovala bestii do nepřičetnosti. Není pochyby, že několik let takového ztajeného dýchání může národní organismus silně poškodit a že by to bylo jistě smrtelně nebezpečné, kdyby to trvalo ještě déle, přesto však bylo nespornou zásluhou a vyžádalo si to hodně síly udržet se při tomto dýchání naživu. Proto první, nejpřirozenější potřebou našeho národního života jest: zhluboka vdechnout, zhluboka vydechnout.

I když se to zdá jakkoli těžké, prvním příkazem této chvíle jest: *vy-slovit strašnou zkušenost této války*. Víím, že to zní jako paradox k tomu, co jsem řekl na začátku těchto řádků, je to však nanejvýš žádoucí podmínkou celého našeho dalšího národního růstu. Básník, který nevyslovil, co vysloviti měl, nemůže dále růst a nemůže růst ani národ, který ve svém slově zůstal něco dlužen svému životu. Teprve pravé slovo přináší pravou svobodu a nejsme nikdy svobodni, dokud nedovedeme vyslovit zcela svůj život. Všechno, co zůstává nevysloveno, svazuje náš život nejtěžšími pouty. Naopak pravé slovo, vyřčené v pravý čas, má hodnotu činu v pravý okamžik vykonaného. A snad nikdy necítil národ tolik potřebu osvobozující moci slova jako po těchto letech dušení. Během této války bylo sice v naší poezii leccos řečeno se zařatými zuby, v silně výrazném náznaku, avšak přidušně a škrceně. Nuže, zbývá nám říci to ještě jednou, a to *od plíc*.

Při této příležitosti jest třeba upozorniti na veliké nebezpečí, jež tato situace v sobě skrývá. Toto nebezpečí se ostatně dalo snadno předvídati a také se zcela regulérně dostavilo v očekávaném rozsahu. Objevilo se totiž nemalé množství leccakých individuí, která se domnívají, že jest možné založit si snadno básnickou existenci pouhou volbou určitých básnických témat. Stránky našich žurnálů nás o tom za dobu naší třetí republiky dostatečně poučily. Takoveto počínání literárních parazitů dlužno rázně odmítnouti, neboť pohnutý osud našeho národa za války zajisté nemá sloužit tomu, aby na něm někdo příživničil a cizopasil. Každá

taková báseň mimoděk vydává přímé a neklamné svědectví o tom, jak její autor za svůj národ žil a trpěl. Jest to podobné počínání, jako když někdo vstoupí k určité politické straně, domnívá se, že tím mají jeho nároky zcela mimořádné oprávnění. A je to opravdu pitvorná podívaná na ty nedočkavé a horečně upachtěné tváře lidí, kteří se všichni domnívají, že teď, právě teď nastal výsostný okamžik jejich života, jehož nutno svrchovaně využít.

V uplynulých šesti letech byl v sázce sám základ našeho národního života: *náš národní jazyk*. Kdyby byl v této válce zvítězil náš nepřítel, necht nikdo nepochybuje o tom, že by nám byl náš český jazyk zcela bezohledně vyrván z hrdla. Všechny předběžné přípravy byly k tomu již během této války učiněny. To je dnes nejhrubší základní fakt celého našeho národního života, fakt, z něhož musíme při posuzování všech věcí jediné vycházet. Dnes nám nemůže běžet o žádné finesy, odstíny, spletitosti apod., nýbrž jenom o věci základní. Bylo zajisté mnoho národů v Evropě ohroženo, přece však žádný z nich se nemusel tolik strachovat o svou holou existenci jako národ náš, který jest vklíněn do lůna svých úhlavních nepřátel.

V této chvíli, kdy šlo o holé bytí našeho národního jazyka, dlužno si především položit jednu otázku: jaký jest smysl národního jazyka, jaké hlubší odůvodnění můžeme uvést pro existenci tolika různých národů, jaký smysl mají všechny kruté zápasy, jež byly pro uchování národních jazyků podstoupeny? Myslím, že by nebylo na místě a že by k tomu nebylo ani času, kdybychom v dnešním pobořeném světě chtěli dělati nějaké historické přehledy názorů na tuto otázku. Nejlépe bude uchopiti přímo samo jádro této otázky a dáti svou odpověď. Kdyby jazyk byl pouhým dorozumívacím mechanismem, sloužícím praktickým potřebám lidského života, pak by všechny tyto zápasy byly zhora nesmyslné. Pak by bylo opravdu nejlépe, kdyby se na celém světě zavedlo nějaké jednotné esperanto, které by těmto účelům nejlépe vyhovovalo. A zejména existence malých národů by neměla nejmenšího odůvodnění. Zápasy o uchování národních jazyků byly však tak tuhé, že se přímo zpěčujeme věřiti v jejich nesmyslnost, neboť všechno zdánlivě nesmyslné má v řádu Božím svůj vyšší smysl. A má-li také uchování národního jazyka svůj smysl a své odůvodnění, je to zajisté přede všemi ostatními důvody možnost vyšší duchovní tvorby, kterou nám národní jazyk dává. A tato možnost jest pro nás také zároveň nejvyšším závazkem. Národ sterilní, který není schopen vyšší tvorby duchovní, nemá svého existenčního oprávnění. Jestliže barokní obránci našeho jazyka uváděli ve svých obhajobách, že český jazyk jest jazykem svatého Václava, byl to nejvyšší důvod, který na jeho obranu mohli uvést. Každý jazyk jest osobitým cítěním existence všech věcí, které jsou našim smyslům přístupny, jest osobitým nástro-

jem chápání a poznání života, a to nástrojem, v němž se zrcadlí vlastnosti a charakter národa, jenž jej vytvořil. Tento nástroj nedá se zaměnit žádným jiným nástrojem, jeho cena spočívá právě v jeho jedinečnosti. Lidstvo mluvící jediným jazykem podobalo by se orchestru, který by se skládal z velkého počtu stejných nástrojů. Byl by to orchestr žalostně prázdný a rovněž lidstvo mluvící jednotným jazykem bylo by nesmírně ochuzeno, třebaže rozmanitost jazyků na světě je až běda nepraktická.

Hodnota každého národa spočívá do velké míry v tom, co si národ dovede říci. A tu dlužno konstatovati, že vše, co si německý národ říkal pod nacistickým vedením, bylo vesměs až hanba ploché a hrubé. Všechna díla umění, ať již jakéhokoliv druhu, jsou ve svém základě vyjádřením naší životní zkušenosti a našeho vnímání světa. Všechna úsilí, která se vyvíjejí v jednotlivých jeho druzích, směřují jen k tomu, aby tato zkušenost byla všemi prostředky vyslovena co nejsytěji a nejúplněji. A každé vyslovení naší životní zkušenosti slouží hlubšímu vzájemnému poznávání a sblížování lidí. Smyslem všeho umění jest vytvářet vyšší a čistší vztah mezi lidmi. Umění, které tomuto cíli neslouží, je umění scestné. V tom právě spočívá ono vyšší duchovní úsilí, které každý národ jest povinen rozvíjeti. Po této stránce je jazyk každého národa jedinečným, ničím nenahraditelným nástrojem vzájemného obcování jeho příslušníků, a to je věc, která jest opravdu hodna, aby se za ní prolévala krev. Každý, kdo bere péro do ruky, nechť tak činí u vědomí všeho utrpení, které bylo podstoupeno za to, abychom mohli svého jazyka užívatí.

Z tohoto hlediska není rozdíl mezi takzvanými národy velkými a malými, to jest národy početnými a méně početnými. Cena národa záleží jenom na tom, jak žije a co vytváří, a nikoli na nějakých osmdesáti, devadesáti až sto milionech příslušníků, kterými se velkohubě ohání, stejně jako cena jednotlivce nezáleží na jeho statcích, nýbrž na tom, co koná. Národ početný může také velmi snadno klesnouti na *nízký* národ, jak jsme toho právě svědky u národa německého. Pravé dílo kulturní sblížuje nejen příslušníky vlastního národa, nýbrž vztahuje se rovnoprávně i na národy druhé a na celý lidský rod. Jest pravým opakem spikleneckého spřeženství, jež vyrazilo na loupežnou výpravu, aby porobilo svět, a které se tím vyloučilo ze společenství národů ostatních. Celé naše dějiny a celá naše kulturní tradice svědčí o tom, že český národ je schopen přinést do společenství ostatních národů své závažné slovo, a to tím spíše, že v tomto společenství bude hráti úlohu nadmíru důležitou Slovanstvo.

Právě zkušenosti této války ukázaly nad jiné jasněji a důrazněji, jak velmi je třeba dobré vůle na díle sblížení národů, neboť jinak hrozí neodvratná zkáza a záhuba celého lidského rodu. Komunikačními prostředky,

kterými disponuje dnešní technika, se vzdálenosti mezi národy sice neobyčejně zkrátily, avšak vnitřně se tou měrou ani zdaleka nesblížily. Ničivé síly, které má v rukou dnešní věda, jsou strašlivě nebezpečné a mravní síly lidstva jim netvoří dostatečnou protiváhu. Je pravda, že německý národ, který svým učením o prvotřídnosti své krve a nadřazenosti své rasy se postavil záměrně a cílevědomě proti všem ostatním národům, byl spravedlivě smeten a rozdrčen, ale za jakou cenu! Myslím, že podobných podniků by si mohlo lidstvo už jen strašně málo dopřátí. Proto je třeba na všech stranách zvýšené bdělosti proti všem silám, které ohrožují úsilí o sblížení a sjednocení lidstva. Tato bdělost není nic snadného a lehkého, jak by se to mohlo zdát v prvních okamžicích po vyhrané válce, tato bdělost je stále kolísajícím dramatickým dějstvím, které si vyžaduje obětavosti i askeze od lidí, kteří nesou vyšší odpovědnost.

Řekl jsem na začátku, že první naší povinností nyní jest vyslovit co nejuplněji svou strašnou zkušenost z této války. Právě tato zkušenost musí být podkladem pro nové utváření našeho národního života. Utrpení této války nás značně sblížilo a lecjaké malichernosti, které nás dělily, vymetlo. Společné utrpení vždycky sblíží, je však třeba, aby toto sblížení bylo trvalé, aby nepominulo, jakmile pominou vnější jeho příčiny. To jest velkým přítomným úkolem našich umělců slova. Další vývoj naší národní kultury závisí do velké míry na tom, jak plně a pravdivě dovedeme vyslovit, co jsme prožili. Nestojíme o žádná povrchně tendenční díla, jaká se mnoho autorů snaží prosadit, nýbrž o vyslovení zážitků vyvěrajících ze dna naší národní bytosti. Neboť jen taková díla mají trvalou hodnotu a mají schopnost život národa formovat. Bylo by osudnou chybou, kdybychom ze zkušenosti této války nevytěžili všechno, co se z ní dá pro sblížení národa a sblížení národů vytěžit. Její strašlivé oběti byly by marné a zbytečné.

(1945)

KULTURA ZA OKUPACE

Jindřich Chaloupecký

V poslední době jsme se několikrát dočetli náznaků nebo dokonce přímých obvinění, že ti, kdo v letech okupace publikovali, vystavovali, hrá-